

**РЕАЛІЗАЦІЯ КАТЕГОРІЇ ЗВ'ЯЗНОСТІ У ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОМУ
ДИСКУРСІ НА ПРИКЛАДІ ТВОРІВ**

**ТАРАСА ПРОХАСЬКА „СПАЛЕНЕ ЛІТО” ТА
ДОНАЛЬДА БАРТЕЛЬМІ „THE PARTY”, “THE SCHOOL”**

Кротенко Л. Б.

НПУ імені М. П. Драгоманова, Інститут іноземної філології

Сучасний комунікативно-когнітивний підхід до вивчення продукту мовної діяльності людини розглядає певний динамічний процес у сфері мови, що в свою чергу потребує нових принципів, механізмів та параметрів дослідження. Людина, сфери її діяльності та існування в сучасній науці є не лише служителем, а й об'єктом наукових пошуків, оскільки саме людина створює сучасний світ та породжує нове. Як зазначає Ю. А. Назарук, антропоцентрична парадигма поставила в центр дослідницької уваги „людину, яка говорить”. Всі знання людини (як емпіричні, так і теоретичні) стосовно дійсності закладено в мові. Бачення світу, його розуміння та структурування синтезуються та закріплюються в системі мови у вигляді звичних для носія уявлень, образів, концептів, категорій та репрезентуються у вигляді мовної картини світу в процесі мовної діяльності [7].

Ця мовна картина світу, синтезована сучасною людиною, приймає вигляд не тільки усний, а й письмовий. Текст, як матеріальний носій такої мовної картини, стає об'єктом уважного дослідження сучасних науковців. Поняття тексту не є одностороннім, оскільки приєднує до себе таке важливе поняття як дискурс.

Метою даної статті є виявлення та опис однієї із закономірностей реалізації категорії зв'язності у постмодерністському дискурсі.

Завдання статті – виявити специфіку постмодерністського зв'язного дискурсу як об'єкту лінгвістичного дослідження відповідно до принципу антропоцентризму.

Основні підвалини для вирішення завдання: текст – дискурс – категорія зв'язності. Як зазначає Кухаренко В. А., текст – упорядкована система, в якій все взаємопов'язане та обумовлене. Текст – комунікативна одиниця найвищого ієрархічного рівня [4], найвища одиниця синтаксису та основний об'єкт граматики [2], що дозволяє залучити його до загальної схеми мовної структури, відповідно доповнивши останню рівнем тексту. В тексті не має нічого зайвого та випадкового [4, 77-79]. У своїй роботі Л. М. Кольцова та А. Луніна вказують на те, що саме в тексті всі засоби мови стають комунікативно важливими, обумовленими та об'єднаними в певну систему [3].

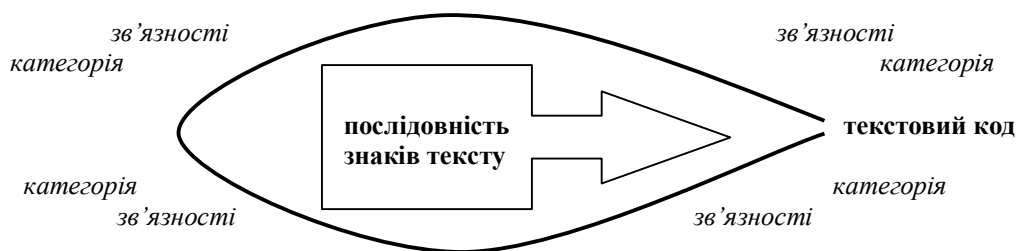
Структурно-семантичне поле текст-дискурс [2] є об'єктом уважного дослідження. Ю. А. Назарук зазначає, що дискурс слід сприймати як цілісний мовний твір в багатоманітності його когнітивно-комунікативних та прагматичних функцій. Зв'язний дискурс – це, перш за все, сукупність мисленнєвих операцій по

опрацюванню мовних та екстралінгвістичних даних під час появи тексту як продукту дискурсу [7]. Назарук Ю. А. вказує, що дослідження категорії зв'язності необхідно для розуміння процесів та механізмів мовномисленнєвої діяльності людини [7]. Зв'язність можна встановити вже з початку створення дискурсу, коли в ментальній сфері мовця виникає „установка релевантних зв'язків між структурами знань” [6, 55]. В даній роботі розглядається категорія зв'язності як смислотворча.

Змістовий аспект категорії зв'язності реалізується за допомогою *когезії* – локальної зв'язності лінійного типу, що виражається у більшості випадків за допомогою мовних засобів [3]. Така зв'язність базується на займенниковій субституції, лексичних повторах, співвіднесеності граматичних форм. Іншою формою реалізації категорії зв'язності є *когерентність*. Це зв'язність нелінійного, ієрархічного, „глобального” [3] типу. Вона поєднує між собою різні текстові рівні (наприклад заголовки та основний текст) [3] і виконує формотворчу функцію. Белокопитова І. А. зазначає, що когезією є структурна зв'язність, а когерентність – змістова [1]. Когезія охоплює формально-граматичні аспекти зв'язку висловлювань всередині тексту, а когерентність реалізує логіко-семантичну співвіднесеність і взаємозалежність речень, які створюють текст [1]. Слід зробити висновок, що когерентність реалізується у тексті за допомогою речень, надфразових єдностей та вищих за них подальших рівнів тексту. В даній статті розглядається саме аспект когерентності у постмодерністському дискурсі.

Категорія зв'язності встановлює взаємозв'язок між всіма учасниками тестового дискурсу, реалізуючи таким чином антропоцентричний підхід в сучасній науці, коли заявлена автором певна мовна норма його власного дискурсу розглядається як така, що має право на існування.

Категорія зв'язності є підвалиною, без якої не відбудеться досягнення перлокутивного ефекту. Як зазначає Кухаренко В. А., концепт – сформульована ідея твору [4, 75]. Концепт формується поступово. Все, що вводиться в текст та функціонує в ньому (засоби актуалізації та текстові категорії) – все слугує формуванню концепту [4, 76]. В. А. Лукін вважає, що концепт тексту утворюють знакова послідовність тексту, зв'язність, цілісність, текстовий код, семантична структура тексту, композиція тексту, функція тексту, інтерпретація тексту. Сума всіх компонентів із установленою схемою відносин між ними утворить систему АВТОР – ТЕКСТ – ОДЕРЖУВАЧ [5, 17-18]. І якщо функція, інтерпретація тексту, його цілісність є досить суб'єктивними характеристиками, оцінку яким скоріше може дати читач, то зв'язність, знакова послідовність, семантична структура та текстовий код глибинно взаємопов'язані. При чому знакова послідовність, семантична структура та текстовий код поєднуються між собою у більш чіткішій схемі:

У даному випадку чітке визначення текстового коду впливає із послідовності знаків тексту, а категорія зв'язності є об'єднуючим, коригуючим та одним з рушійних факторів донесення знаків і, як висновок, кодів до свідомості реципієнта. Тобто виконує основну його мету.

На нашу думку сучасний текст повністю відображує навколишню дійсність, його знакову систему та можливість співвіднесення його категорій із лінгвістичними категоріями. Зміни у площині свідомості людини, яка торкається науки та культури загалом, не відбуваються без певних чинників та виникнення характерних ознак. Взаємопов'язані між собою причини та наслідки постійно видозмінюють навколишній світ та створюють життєвий простір інакшого характеру та нові об'єкти для вивчення.

Зміни в суспільстві відбуваються завдяки інформаційним чинникам – поява нових технологічних форм, можливостей, зникнення таких звичних моральних заборон не може не вплинути на людство. Глобалізоване суспільство, в якому тепер не проблема знайти будь-яку інформацію в будь-якій точці земної кулі, відчуває кризу пізнавальних можливостей та знецінення моральних устоїв, страх глобального характеру від того, що було створено цим суспільством. Відчуття часу змінюється – чим більша інформативність, тим легше потрапити у своєрідну залежність від цього інформативного шквалу та забути про себе самого і про справжні людські потреби. Нове сприйняття світу, відмова від правил та структур, продиктованих новими можливостями та обов'язками, породжують нову течію у мистецтві, науці, і, звісно, у мові – *Постмодернізм*. Людина не витримує хаос інформації і сприйняття світу, як такого, змінюється. З'являється бажання захистити себе, підкреслити у морі різноманіття саме свою, власну індивідуальність. У тексті-дискурсі Постмодернізму з'являються нові, глибинні, знакові рівні. Найкращу характеристику тексту Постмодернізму з позиції читача дає Ролан Барт – „задоволення від тексту могло б сказати про себе: ні за що не вибачатися, і ніщо не пояснювати” [9].

Тобто текст вже сам по собі відокремлюється від читача, заявляючи про свою власну індивідуальність та незалежність. Ролан Барт стверджує: „текст-задоволення – це щасливий Вавилон. У кожному разі завжди залишиться місце для невизначеності: розмежування цих понять не приведе до твердих класифікацій, парадигма збереже рухливість, зміст – хиткість, неостаточність, зворотність; дискурс залишиться незавершеним” [9]. Ці слова – маніфест-підтвердження, характеристика тексту Постмодернізму. Текст постмодернізму

маніфестує про свою інакшість, підкреслюючи головний закон постмодерну: немає порядку, немає законів. Якщо користуватися характеристикою Ролана Барта, то його особливістю є почуття розгубленості, дискомфорту; він (текст) розхитує історичні, культурні, психологічні підвалини читача, його звичні смаки, цінності, спогади, такий текст викликає кризу в його відносинах з мовою. Об'єктом агресії, руйнування стає буквально все – ідеологічні настанови, інтелектуальна кругова порука, роз'єднаність мов, синтаксичний каркас; фраза перестає бути моделлю тексту, сам же текст найчастіше перетворюється на потужний мовний фонтан [9].

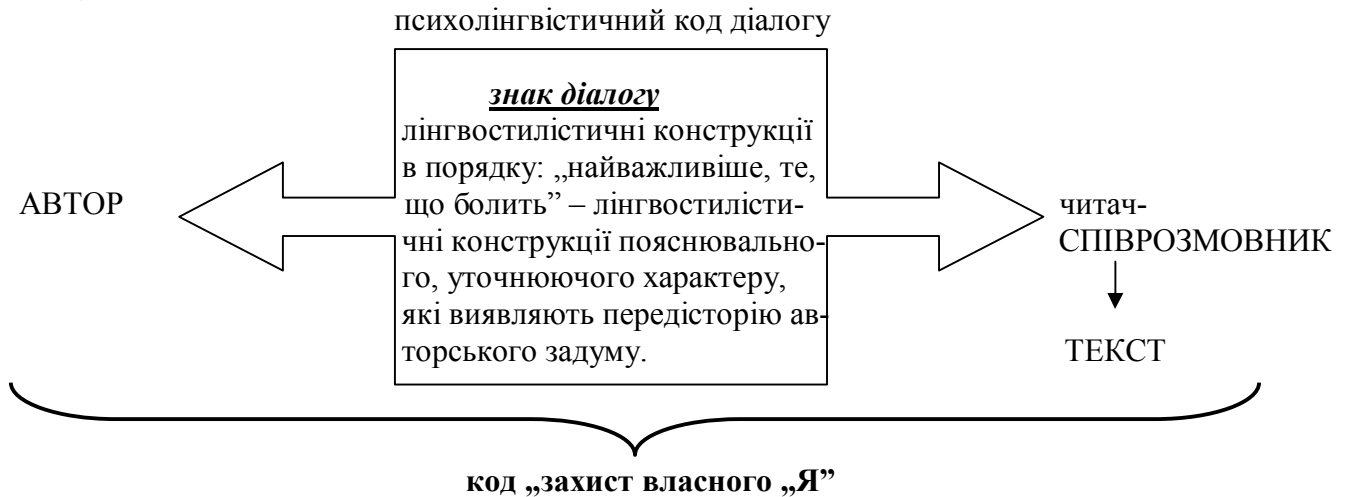
Людину, яка потонула в інформативному шквалі, яка зрозуміла, що сучасність нестійка й мінлива, яка вже „об'їлася” різноманітними спокусами, яка сама втратила орієнтир, можна звабити лише подібною до неї самої інформацією. Постмодерністська сучасність показала, що немає ніяких секретів чи потаємних аспектів людського буття, які б ще не були розтиражованими та які б ще могли шокувати громадськість. Але коли довкола всього забагато, то все важче й важче привернути увагу читача, це можна зробити лише порушивши правила, як у рекламі для телебачення: чим неочікуваніший образ, тим більше шансів привернути увагу. Більше того, у текстах постмодернізму діють ще два аспекти: 1) егоїзм та одночасно страхи за себе сучасної людини в епоху всіляких криз (страх бути не почутим, страх за своє власне „Я”); 2) людину вже більше не обмежують кордони моралі та поведінки. І автор подає спочатку ту інформацію, яка стає найважливішою для нього самого – найемоційнішу частину власного нарративу.

Ніби читачі є простими попутниками у вагоні поїзда, і авторові вже хочеться схопити читача за рукав та виплеснути спочатку найважливішу та найемоційнішу інформацію, а потім те, що потрібно для „змалювання обстановки”. Автор вже не звертається до читача „мій читачу”. За допомогою такого прийому ніби починається приватна розмова, звужується дистанція між читачем і героєм (автором), читач залучається до тексту та емоційно переживає події. Читач ніби розмовляє із автором у формі діалогу. Як зазначає Соколов, діалог – форма комунікаційної взаємодії, освоєна людьми в процесі антропогенезу при формуванні людської мови й мовлення. Учасники діалогу ставляться один до одного як до рівноправних суб'єктів, що володіють певними змістами. Між ними складається суб'єкт – суб'єктне відношення, а взаємодія їх носить творчий характер у тому розумінні, що досягається соціально-психологічна спільність партнерів, позначувана словом «ми» [10]. Тепер вже автор втратив позицію наставника, якого лише слухають і не сперечаються. Тепер схема, запропонована Луніним: АВТОР - ТЕКСТ – ОДЕРЖУВАЧ отримає наступну реалізацію:

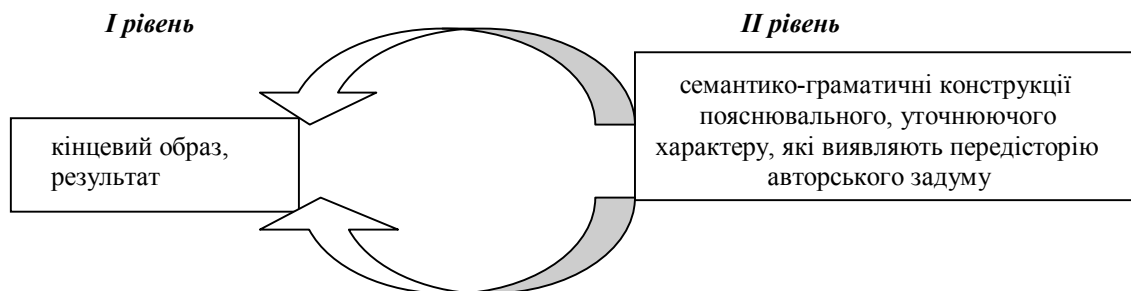
Ця схема змальовує виникнення ілюзії діалогу у читача такого тексту.

В даній роботі пропонується до уваги текстовий психолінгвістичний код діалогу, додаючи до себе ще один код, як це не дивно – захист власного „Я”. Людина Постмодернізму знає, що жити слід сьогодні і зараз, адже світ нестійкий і нестабільний, зміни довкола відбуваються із швидкістю світла і убезпечити себе від розчинення у масі можна лише повернувши до себе увагу, ніби вигукнувши: „Я тут!”

Аналіз українських та американських творів постмодерністського напрямку показав, що у текстовому дискурсі формування основної думки (у вигляді структурно-змістової єдності) починається з появи основного змістового елемента на самому початку і реалізація його відбувається у вигляді встановлення відношень між позамовним об’єктом та мовними одиницями. Авторський образ, сформований у його свідомості, сприймається читачем на початку у вигляді кінцевого завершеного варіанту-„результату” без попереднього пояснення та „історії”. Раптова поява інформації у вигляді однієї семантико-граматичної конструкції ствердного характеру змушує автора приєднувати фразові конструкції уточнюючого та варіативного змісту для пояснення того, що відбувається, суцільним незвичним семантико-когнітивним змістовим потоком.

Для ілюстрації вище зазначеного пропонується до розгляду наступна схема:

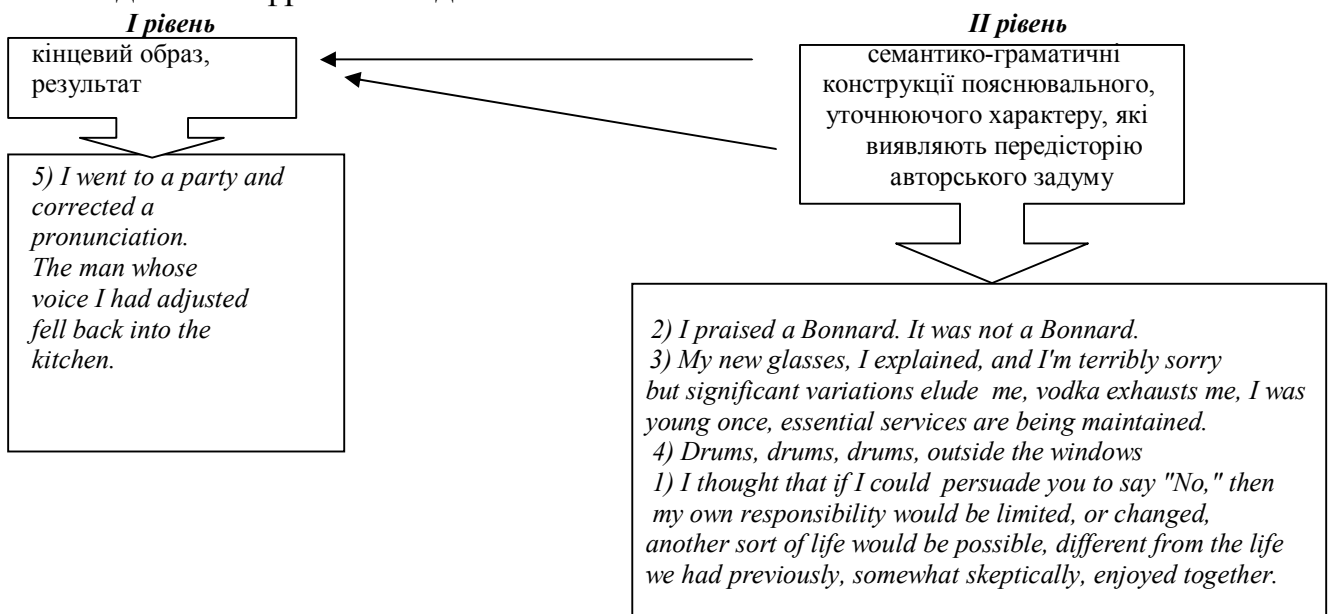
I рівень – це текстовий авторський дискурс, який реципієнт отримує в першу чергу, II рівень – подальші семантико-граматичні конструкції пояснювального, уточнюючого характеру, які виявляють передісторію авторського задуму. Ілюстративним прикладом реалізації когерентності можуть слугувати твори Тараса Прохаська (український письменник-постмодерніст,

перший в Україні лауреат премії Джозефа Конрада) „Спалене літо” [8, 16-17] та „The party”, “The school” Дональда Бартельмі (американський письменник-постмодерніст, один з найвидатніших представників „школи чорного гумору”) [11]. Перший абзац оповідання „The party” Дональда Бартельмі можна поділити на смислові частини:

I went to a party and corrected a pronunciation. The man whose voice I had adjusted fell back into the kitchen. / I praised a Bonnard. It was not a Bonnard. /My new glasses, I explained, and I'm terribly sorry, but significant variations elude me, vodka exhausts me, I was young once, essential services are being maintained. Drums, drums, drums, outside the windows. /I thought that if I could persuade you to say "No," then my own responsibility would be limited, or changed, another sort of life would be possible, different from the life we had previously, somewhat skeptically, enjoyed together.

Герой прийшов на вечірку для того, щоб переконати свою дівчину відмовитись від пропозиції і результатом цього були б певні зміни. В результаті він іронічно підкреслює, що лише вдосконалив свою вимову. А до цього, напившись, вихваляв якогось учасника вечірки, якого сплутав з іншим. Класичний підхід побудови дискурсу, на відміну від постмодерністського, вимагає послідовного малюнку подій. Але в даному випадку інформація подається раптово, без попереджень та передісторії.

У поданій до уваги схемі цифри 1, 2, 3, 4, 5 означають класичну послідовність фразових єдностей:

Розглянемо приклад у творі українського постмодерністського письменника Тараса Прохасько „Спалене літо”, користуючись тією ж схемою. Розділимо поданий текст на смислові частини (пунктуацію автора збережено):

Це справді тавро осені./

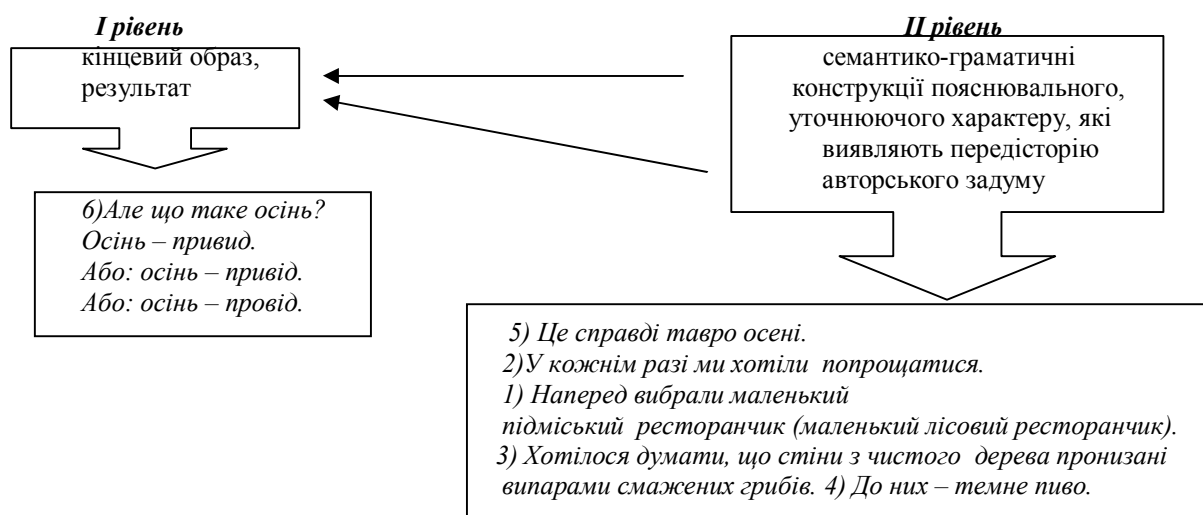
Але що таке осінь? Осінь – привид.

Або: осінь – привід.

Або: осінь – провід./

У кожнім разі ми хотіли попрощатися. Наперед вибрали маленький підміський ресторанчик (маленький лісовий ресторанчик). Хотілося думати, що стіни з чистого дерева пронизані випарами смажених грибів. До них – темне пиво.

Поділ тексту на смислові частини умовний, оскільки автор пропонує змістові єдності у довільному порядку. У даному випадку метою автора є коннекція лексичних одиниць: „осінь – гриби – прощання” для виявлення основної думки „осінь – це є прощання”. Автор надає лексичній одиниці „гриби” як семантичного, так і когнітивного значення: „смачна їжа осені”, „осінній знак того, що літо повністю завершилося – прощання”. Вивівши цю думку на передній план, автор приєднує для пояснення та уточнення певні фразові комбінації. Герої прощаються після літа у затишному ресторані, де подають темне пиво і який пахне грибами. Когнітивне значення лексеми „гриби” – ознака осені, а, отже, завершення. У поданій до уваги схемі цифри 1, 2, 3, 4, 5, 6 означають класичну послідовність фразових єдностей:

Оповідання Дональда Бартельмі “The School” також може слугувати ілюстративним прикладом реалізації когерентності, оскільки залучає вищий ніж речення текстовий рівень – надфразову єдність.

Із змісту подальшого тексту можна усвідомити, що головний оповідач, вчитель Едгар, стає свідком і, ніби, співучасником трагічних подій у школі, зокрема у класі, де він працює. Серія смертей ніби переслідує школу і клас. Спочатку помирають білі миші, потім змії, саламандра, взяті під опіку, потім 30, посаджених дітьми, дерев. Далі ще буде цуценя, після – корейський сирота, усиновлений за програмою „Допомогти дітям”. Але автор одразу почав з апельсинових дерев, які за його здогадкою потерпіли від надмірного поливу. Про інші трагічні випадки ми дізнаємося майже у зворотному порядку. Автор ніби наблизив розв’язку. У поданому до уваги прикладі цифри 1, 2, 3 означають класичну послідовність подій:

3) *Well, we had all these children out planting trees, see, because we figured that ... that was part of their education, to see how, you know, the root systems ... and also the sense of responsibility,*

*taking care of things, being individually responsible. You know what I mean. And the **trees** all died. They were orange trees.*

*2) It wouldn't have been so bad except that just a couple of weeks before the thing with the trees, the **snakes** all died. But I think that the snakes – well, the reason that the snakes kicked off was that ... you remember, the boiler was shut off for four days because of the strike, and that was explicable. It was something you could explain to the kids because of the strike.*

(....)

1) With the herb gardens it was probably a case of overwatering, and at least now they know not to overwater.

(....)

*We were thinking that way probably because before that the gerbils had died, and the **white mice had died, and the salamander** ... well, now they know not to carry them around in plastic bags. Of course we expected the tropical fish to die, that was no surprise. Those numbers, you look at them crooked and they're belly-up on the surface. But the lesson plan called for a tropical fish input at that point, there was nothing we could do, it happens every year, you just have to hurry past it.*

(.....)

One day, we had a discussion in class. They asked me, where did they go? The trees, the salamander, the tropical fish, Edgar (....) where did they go? And I said, I don't know, I don't know. And they said, who knows? and I said, nobody knows. And they said, is death that which gives meaning to life? And I said no, life is that which gives meaning to life.

(.....)

Подана робота пропонує аналіз реалізації такого аспекту категорії зв'язності як когерентність. Таким чином можна зробити висновок, що *категорія зв'язності* у її комунікативно-прагматичній реалізації є категорією, що здатна реалізувати основний зміст дискурсу. У мовному плані вона націлена на інтеграцію змістової інформації за допомогою мовних засобів у дискурсі, де і виявляють усе різноманіття зв'язків мовного процесу. Проведене дослідження вказує на важливість виявлення реалізації категорії зв'язності у сучасному дискурсі для вивчення лінгвокультурного поля досліджуваних мов.

Література

1. Белокопытова И.А. Понятие рекуррентности в лингвистике текста [Электронный ресурс] / И.А. Белокопытова – Режим доступа к статье: <http://www.lingvomaster.ru/articles.php>. – Заглавие с экрана.
2. Валеева Л. В. Текстово-дискурсивная категория связности: проблематика [Электронный ресурс] / Л. В. Валеева // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И.Вернадского. Филология. – Симферополь, 2006. – №1. – С.59–65. – Режим доступа до статті: www.nbuv.gov.ua/portal/.../index.html. – Заглавие с экрана.
3. Кольцова Л. М., Лунина О. А. Художественный текст в современной лингвистической парадигме [Электронный ресурс] : учебно-методическое пособие для вузов / Л. М. Кольцова, О. А. Лунина. – Воронеж, 2007. – 51 с. – Режим доступа к кн.: window.edu.ru/window_catalog/pdf. – Заглавие с экрана.

4. Кухаренко В. А. Интерпретация текста : учеб. пособие [для студентов пед. ин-тов по спец. № 2103 «Иностр. яз.»] / Кухаренко В. А. – 2-е изд., перераб. – М. : Просвещение, 1988. – 192 с.
5. Лукин В. А. Художественный текст / В. А. Лукин. – М. : Ось-89, 2005. – 555 с.
6. Милевская Т.В. Связность как категория дискурса и текста (когнитивно-функциональный и коммуникативно-прагматический аспекты) : дис. ... доктора филол. наук : 10.02.19, 10.02.01 / Милевская Татьяна Валентиновна. – Ростов-на/Д., 2001. – 390 с.
7. Назарук Ю.А. Категория связности в аспекте внутритекстовой повторной номинации / Ю.А. Назарук // Вестник Самарского государственного университета. – 2006. – № 10-2. – С. 197–203.
8. Прохасько Тарас. Лексикон таємних знань : [новели]. – Львів : Кальварія, 2007. – 192, [1] с. – (Першотвір).
9. Ролан Барт. Избранные работы. Семиотика [Электронный ресурс] / Барт Ролан ; [пер. с фр., вступ. ст. и коммент. Г.К. Косикова] – М. : Прогресс, 1989. – С. 462–518. – Режим доступа к кн.: www.libfl.ru/mimesis/.../barthes2.html. – Заглавие с экрана.
10. Соколов А. В. Общая теория социальной коммуникации [Электронный ресурс] : учебное пособие / А. В. Соколов. – СПб. : Изд-во Михайлова В. А., 2002 г. – 461 с. – Режим доступа к кн. : lib.socio.msu.ru/.../library. – Заглавие с экрана.
11. Donald Barthelme. Stories [Электронный ресурс] – Режим доступа до кн. : www.eskimo.com/.../barth. – Назва з титул. екрану.

Summary

The article suggests an approach in finding out the realization of a coherence category in a postmodern discourse in the English and Ukrainian languages. The paper describes the regularities of this category realization (in this paper author investigates the realization of hierarchic and global type which executes form-making function), gives the features of cognitive semantic structure and specific character of a postmodern coherent discourse according to anthropocentric principle.